

ד"ר ארנה גולן

חשיפה אמיצה של קיום פיסי ונפשי

מיוסר –

ופרדוקס שירי מקסים

על ספרו החדש של רון גרא, "הבהוב אחד של חסד",
שירים חדשים ומבחר, הוצאת צבעונים, 2020, ציור
העטיפה – נורית צדרבוים, 445 עמ'.

ספר שיריו החדש של רון גרא, "הבהוב אחד של חסד", שהופיע זה עתה, מהווה תצוגה מרהיבה של כלל יצירתו. אין זה ספר שירים חדשים בלבד, שכן בצד שירים חדשים מן השנים האחרונות, מובא בו מבחר מכל ספרי השירה שלו, שנים עשר במספר, מאז 1982, אז הופיע ספרו הראשון, "אפולוית".

אין ספק, השירים החדשים, שרבים בהם מפנים מבט אל העבר, מעמיקים את ראייתו, מעשירים את תובנותיו ומגבירים את כוחו השירי. המאלף הוא שכל התהליך הזה מתרחש דווקא במקביל לתהליך מחמיר בחייו האישיים, כלומר – בקיומו הפיסי והנפשי המיוסר, שהוא חושף אותו באמירות נועזות ואמיצות עד כדי לעורר השתאות. וכיוון שלא נוכל לדון בכל השפע הזה, נתמקד בהיבט אחד, בתופעה המרכזית והמרתקת, לפיה דווקא השירים טעוני הכאב והחשופים עד "עירום" הנפש, שירים שעולמם הוא של ייסורים, סבל וכישלון ולבסוף אפילו תחושה של הקץ המתקרב, שירים שכמעט אין בהם מרחב של נחת או תקווה, מרתקים את הקורא בכוחם הפיוטי ו"מקסימים" אותו.

הכיצד? נכון מקובל ונהוג להניח כהנחת יסוד כי השירה מעצם טיבעה נובעת ממצוקה וכאב התובעים את ביטויים ולא מאושר ונחת המשקיעים אדם בתנוחת הנאה וסיפוק. אלא שהפעם לפנינו מקרה קיצוני ומרתק במיוחד. שירה שבסיסה בחשיפה אישית עמוקה ואמיצה שלא זכורה לי כמוה ובכל היבטי החיים: זוגיות שנקטעה, אובדן הקשר עם הילדים, מחלות קשות שהלכו והחמירו וגרמו במשך השנים לקריסת הגוף והגבריות, בדידות והיעדר אהבה וזוגיות, משפחת המוצא המורכבת והאח האפילפטי, בקיצור – קיום מיוסר ובודד שאין בכוחו לפרוץ אותו. אז במה כוח שירתו?

למעשה, כבר שמות ספריו מעידים על העולם המובע בהם, כגון, "בנעלי גירושין" (1983), "פשרות" (2004), "איוושה" (2005), "יראה" (2010) ועוד. וכל זאת, בלא להזכיר כלל את שפע הישגיו של המשורר בחייו המקצועיים כאיש חינוך, כמורה, כמנהל בית ספר וכמרצה לחינוך, כלומר – בלא נחמה כלל. אפשר היה להגיד על דרך החידוד כי עולמו השירי עומד בסתירה אירונית לשמו, לא "רון" בו ולא גבורת אהוד בן גרא. "גרינר" שם משפחתו והתאים לו ללא ספק יותר, ולא משום שפריחה "ירוקה" ושמחה בשיריו, כתרגום

דימוי בין שתי מהויות אלא כמו נתאחדו מהות האדם והצומח. ואפשר גם להוסיף כי המטאפורות משקעות את "האני" בשירים גם בקיום היום יומי (כמו הדימוי החזק, אני מתבלה כבגד) וגם בכך טמון חלק מקיסמה של שירתו. אבל כל זאת בלא התיימרות יתירה ובלא תחבולות שירה מורכבות על מנת להרשים. ואף על פי כן היצירה השירית עצמה, במין פרדוקס מתמיה כמעט, מרשימה ודוברת בכוח שירי מיוחד. הכיצד?

דומה, כי התשובה מצוייה בראש וראשונה באדם הנתון במצוקות הללו, בהיקף ראייתו, בשפע התובנות שהוא חושף באומץ, ובמיוחד בפרדוקס הקיומי המובע בשירים ובתבניתם. כי לנקודת תצפיתו מצטרף המבנה הפרדוקסלי של שירים רבים בעצמם, שרבים מהם נבנים גם מן הניגודיות הפנימית הקיימת באדם הכותב, כמו גם מתחבולות של מיקצב וחרזה קלילים לכאורה ועל כן מצויות ביחס פרדוקסלי, של סתירה פנימית, למובע בהן.

כבר על כריכת הספר האחורית נמצא את השיר דמוי המיכתם שכולו פרדוקס כאוב ועמוק: "עכשיו כשהאבה מתדפקת / על דלתי / אני אינני" (השיר בעמ' 52). כשסוף סוף, אחרי חיים רצופי בדידות, עולה סיכוי לאהבה, הוא עצמו, פיסית ונפשית, "גמור".

גם השיר הראשון, המדהים ועז הביטוי, הפותח את מדור השירים החדשים, מדור ששמו עצמו כבר כולל פרדוקס, "חשיכה בקיץ" או כך: "הלילה את מותי / חלמתי / הבוקר המית את חלומי." כלומר, דווקא הקימה הלא צפויה שלו לחיים היא כמוות לחלום המיתה!

גם שמו של הספר הוא תקווה והקלה אבל אינו אלא רק הבהוב אחד שגם נעלם, ולפי השירים הרי הופיע במאוחר (כשאני אינני...). אין תימה אפוא שהשם לקוח מן השיר הקרוי "אוקטבת הסיום" (156). כמובן – לא מוסיקה כאן ולא שמחה אלא אוקטבה אחרונה של חיים לפני קיצם כשעננה ואור צונן עוטפים אותה. "הזמן מתקתק חרש / עמוק בפנים גולשת / שעת הדמדומים", הוא מתוודה. תחושת העולם הופכת פנימית ושעת הדמדומים מורגשת לו כאובייקט גולש בנשמה ומסיים את החיים.

איזה שיר טראגי! אלא שבאורח פרדוקסלי ניצבת לה תבנית השיר והיא קלה, קיצבית כמעט ריקודית, משקפת את "המוסיקה" שהאוקטבה דיברה עליה. גם רימזי החרזה מגבירים את הקיצביות (חרש-גולשת, חסד-שקט, אמש-עוטפת), והכול נמסר בטון רך ההולם הבהוב ולא אור של ממש והכול ללא זעקה.

גם המטפוריקה אינה מכוונת להדהים אך היא מפתיעה. לא רווי מוסיקה הוא החלק הזה אלא כאמור תחושת הקץ ההולך וקרוב ואשר הוא מקבלו בלא זעקה, בצניעות ואפילו בלא התרסה. כל שהוא חש הוא בכאב טהור על שנפל בחלקו. מתברר כי עם השנים העמיקה הקדרות, העמיקו הייסורים, נוספו מחלות קשות, וכל מה שאיפיין את שירתו מראשיתה התעצם והפך לשירה עזה כיוון שפרדוקס הקיום הזה, של חיים ומוות, חיצוני ופנימי, גוף ונפש, כאוב אך שקט, והכל בעת ובעונה אחת, הוא היוצר את "הפרדוקס המקסים".

בשירים החדשים מעמיקה גם התבוננותו בדמויות של הזולת, היבט שאיפיין מדי פעם את כלל שירתו, אלא שהפעם, בשירים הללו המכונסים במדור "קווי

אנוש", קולט רון גרא בחריפות ובעמקות בעיקר את בני דמותו, אלה השרויים בעליבות ובבדידות, נתונים בכמיהות ללא סיפוק, סובלים ממין מתוסכל, וכל זה מחריף לעיתים את הטון האירוני. כך, למשל, בשיר על זה שאיבד את "אנו" אך לא את "הונו".

בספרו הקודם, "בשעה הזרה", כתב גרא בשיר עז ביטוי ונדיר ביופיו – למה הוא כותב שירה. וכך אמר: "אני כותב שירה מפחד החיות / השוכנות בי / הלבאים המשתקפים מתוכי. / הרי יש גבול לצפייה במראות / השבויים בי. / אני כותב כדי להרגיש את קול הציפור החולף דרכי" (445).

כלומר – הכאבים והייסורים, שהיו כחיות שואגות ועזות כוח, עוררו בו פחד עצום ודחפו אותו למבע ולבריחה מהתבוננות בעצמו. או אז התקווה למעוף של ציפור, של חיים ושירה, פיעמה בו והולידה את שירתו כתקווה לחיים אחרים שעוד היתה בו. אלא שכוחו הולך ודל בשירים האחרונים, ובמקביל מעמיקה ההתבוננות העצמית. "בכל יום" הוא מייחל לצילצול מאדם או מילדיו שנותק מהם או מנכדיו שחודש הקשר עימם כפי שניתן להבין משירים אחדים שרימזי אושר בהם. אבל הצלצול אינו מגיע, "ורק אני ושירי / רוקדים בעירום / בגן בו עצבות עמוקה / מחלחלת" (153). רק הריקוד השירי בעירום נפשי בקיום רווי עצבות מאפשר לחיות ולמצוא בחיים בכל זאת שמחה.

בראש המבחר מובא ציטוט משירו של אפולינר, שאינו יכול לשער חיים בלא אישה עם תבונה, חתול בחדר עם ספרים וחבורת רעים. ומתברר, כי גרא חווה כזה. ובנוסף, כמבוגר הוא גם מתבונן אחורה וחושף בשיריו את ילדותו המורכבת, את מות הוריו בגיל צעיר ואת סיבלו של אחיו הבכור האפילפטי, שלא לדבר על פרשת נישואין ופירוקם בעקבות בגידות האישה ואי יכולתו לבנות זוגיות חדשה. כל שיר וסיפור עמוק בו, או איזה תהליך נפשי משמעותי והכל הופך לשירה מרתקת.

כך, למשל, הוא השיר המפתיע על בגידתו של אביו באימו. מבנהו אירוני חריף או אף פרדוקסלי, ונדמה לקורא שהוא בנוי על אלוזיה למקרא. אבל לא. מתברר ששמות הוריו הם אמיתיים בתכלית כמו גם שמה של המאהבת, המציאות זימנה את האירוניה והבן שקלט את האלוזיה האירונית למקרא הפך את המציאות, המובאת ברמזים, לפרדוקס.

וכך נאמר בשיר: "אבי יעקב. / אימי רחל. / יקירת ליבו / לאה. אימי ללא ששון. / אבי מצא מנוחה / בזרועות לאה. / לאה דיברה בלשון אבי / יידיש טהורה. / אימי התבוססה בכאבה / כידוני קינאה הכאיבו ללבבה. / שתקה, כינתה את לאה 'פירדה' / ולא יספה. ימים בימים נמהלו / אימי נפטרה באיבה. / אבי נותר כקונכייה ריקה" (76).

לא רחל היתה אהובת ליבו של אביו כפי שהכתיב התנ"ך. אבל כשרחל נפטרה רק הובן עד כמה היא היתה חיונית לחיי האב.

והוא עצמו? אפילו בגן הילדים הוא חש עצמו "כשה לעולה", ואשתו? במדור "כתם גדול ביניהם" הוא חושף ברמזים מכלילים ובדחיסות של ביטוי את פרשת בגידותיה של רעייתו, נושא שעלה גם בספריו הקודמים, כמו בשיר הבא:

"בראשית היינו אחד / אך כבר אז דבקת בבשרים לזהטים / של גברים אחרים." (64). ובמהלך נישואיהם? "היא אדונית / רוכלת / לעצמה עם עצמה" הוא אומר ברמיזה לסיפורו של עגנון "האדונית והרוכל" – לשם העצמת אפקט הפיתוי שהיא מפעילה ואכזריותה, כשהיא רוכלת בגופה – "קטועת חיבה / איזדרכת רעילה. /

נדלקת עם זרים / כתם גדול ביניהם" (57). עתה יש בו כבר היכולת להטיח בה, כי בעודה כאיזדרכת פורחת באדום, ציבעה רעיל והכתים את נישואיהם. גם שמלת החתונה, שהיתה "שמלת קצפת אמריקאית", אך שימשה קודם לחתונה אחרת, גורלה לכן נחרץ, והיא התפוגגה ל"קצף".

וכאן קשה להימנע מהתהייה: וכי איך לא אגר המשורר כוחות במשך השנים לזוגיות חדשה ונותר שקוע בכאבו?

ועל כך עונה גרא בעקיפין בשיר יוצא דופן שבו הוא מונה בעצמו את נושאי ייסוריו וכתבתו: "רושם ביומני / זיכרונות פגומים / שבויים בפנימיותי / על הוריי שנפטרו צעירים / ובחלום מושיטים אליי את ידם. / על אחי האפילפטי / שגועל אל מול עיניי / על נעורים שנשברו / על ידיים שהיגשתי אל האל / והתמקחתי / על קולי שהשתנק / על אהבות שהשאירו משקען / על בגידתן."

רק בסוף עולה קצה של תקווה, רמז כמו בשירים רבים: ילדיו הם המעוררים אותה הפעם, ו"אליהם אני שולח חיוך / בהיר מלא תקווה." בשירים אחרים הוא מרמז שלא מצא אהבה טהורה אחרת, שנאש, שקיווה אך התאכזב, וכאמור על העטיפה, כשהאבה כבר דפקה על דלתו – הוא, כוחו ונפשו – כבר היו דלים מדי.

ולסיום וכיוון שנגעתי אך בקצה קצהו של השפע המכונס בספר, אולי נסיים בשיר המצויין ורב המשמעות הלקוח דווקא מספרו הקודם, "בשעה הזרה", שכתבתי עליו. במבחר השירים מן הספר הזה הוא מופיע ראשון, מבטא את כמיהתו המשמעותית שלא לחשוף את צפונותיו, שלא החשיפה הכאובה תהווה את עולם שיריו, אך אינו יכול, והכמיהה נמסרת במבע עז.

"אילו יכולתי להתאפר / להחליף פנים / לשנות לבלי הכר / לחפות על תוגה המשוקעת / בעיניי / כדי שאיש לא ירחם / ולא ילעג למסכת חיי", הוא אומר, אילו יכול. ואף שהוא יודע שזו אשלייה הוא מעצים אותה באורח פרדוקסלי ומבטיח כי "באביב אלבש עלווה חדשה / עניבה ומקטורן", וכאדם המתלכד עם חוקיות הטבע הבריאה, זו של הצמיחה מחדש, הוא שואב כוח למרות החולשה כאשר שירתו היא הכוח המחייה אותו, היא בת שיחו המפקיעה אותו מבדידותו ומכאביו הפיסיים והנפשיים, היא שתצמיח את כוחותיו.

על כן הוא פונה לאל בשיר אחר, ככוח היחיד שנותר לפנות אליו, שהרי הוא יודע "להשיל רמזים צפונים" להבין את צפונותיו, כמו גם את "מנוסת כוכביי", ובשיר מרשים הוא מבקשו: "עשה שאתפלל אליך / בחיוך / ובידיים קלות." מלא את בקשתי הפרדוקסלית שלא אזעק מכאב אלא אשלים בחיוך ובסליחה.

אכן, ספר שירים ייחודי, מרגש ורב משמעות, שעשוי להעניק לכל קורא חוויה שירית לא שכיחה ורבת עניין.

ד"ר ארנה גולן